

ГЛАВА 20

ПЛЕВЕН

В началото на XX век Плевен е привлекателен за много предприемчиви и трудолюбиви българи, наследници на градски и селски възрожденски родове или бедни селяни и преселници от Македония. Дотогава тютюневата фабрика на Бакалови „Цар Крум“ и работилницата за огнеупорни каси на Иван Бурджев⁹³⁷, която през 1912 г. прераства във фабрика, са сред малкото предприятия, построени към края на XIX век. В първите десетилетия на новия век градът се развива с бързи темпове⁹³⁸. Построени са първата Плевенска текстилна фабрика за преработка на лен „Кайлъшка долина“ (1911), първата пивоварна в Плевен – „Червен рак“, създадена от австриеца Мориц Рат, първото българско акционерно дружество за цимент „Лев“ (1909), което управлява най-голямата циментова фабрика на Балканите до 1944 г.; първото промишлено предприятие за строителни материали на Иван Железаров; текстилните фабрики „Баба Марта“ и „Братя Мизрахи“; тютюневата фабрика „Енидже Вардар“ (1921) на Стефан Керкenezов и Иван Бояджиев; фабриката за каучукови изделия на дружество „Ботуш“; фабриката за захарни изделия „Г. Стоянов и брат“; сладкарската фабрика „Рекорд“ на братя Магърдич и Кеворк Халваджиян; фабриката за мая „Успех“; индустриалното предприятие за угояване на птици „Кото Партов“ АД; текстилни, предачни, кожарски фабрики, консервни фабрики, както и десетки лозаро-винарски и лозаро-овощарски кооперации в района. Започват работа и машинната фабрика „Иван Симеонов, Капонов & Никола Димитров“ (1914); машинната фабрика и металолеярна „Напредък“ (1919) на Иван Брилянтов и Бочо Петров; металолеярната фабрика „Прогрес – братя Симпадови“ (1919); машинната работилница на Събирателно дружество „Каменов – Савов“ (1931). До 1944 г. в района работят общо 42 промишлени предприятия.

През годините, когато се оформят улиците и Градската градина, когато се изграждат училищата и новата жп гара, при електрифицирането на града и издигането на внушителните сгради на Сметната палата (дн. Пле-

⁹³⁷ Синът на индустриалеца Иван Бурджев поема фабриката му за производство на огнеупорни каси до нейната национализация. После, за да се препитава, е майстор ключар и слага началото на известните работилници „Изгубен ключ“.

⁹³⁸ Плевенски истории. Източник: plevenstories.wordpress.com.

венска община) и на Мъжката гимназия (дн. Медицински университет), най-богатите и предприемчиви хора в Плевен застават до своите кметове, от които най-голям дял за възхода на града имат Тодор Табаков (1903–1908) и Иван Миндиликов (1924–1931). За изграждането на Военния дом, читалище и музей и паметник на загиналите от 9-а пехотна Плевенска дивизия Общинският съвет на Плевен, начело с кмета Иван Миндиликов, отпуска празното място срещу Градската баня, а военните и гражданството събират 10 млн. лв. чрез лотария и дарения. По същия начин плевенското обществено образователно дружество „Съгласие“, начело с уважавания гражданин и общественик Ячо Хлебаров, създава „Фонд за съзиждане на библиотечна сграда и театрален салон в град Плевен“ и с общи усилия и дарения на всички граждани и на общината построява театрален салон и модерна библиотека с читалня.

Търговецът Киро Станев изгражда училище в Маньова махала, а построеният от него хотел „Дунав“ на ул. „Васил Левски“ той дарява на църквата „Света Параскева“.

Търговецът Христо Костов, завършил търговски науки в Линц, Австрия, подпомага с парични средства построяването на сградата на читалище „Съгласие“, в която днес се помещава Драматичният театър на Плевен.

Братя Стоянови отделят значителни суми за местните църкви, за спортни дружества и за сираците на преселници от Македония. Коста Стоянов дарява на Плевен голям недвижим имот в центъра, състоящ се от шест магазина, и оставя 2 млн. лв. за фонд на негово име, с условието част от приходите да се използват за облекло на бедни деца в плевенските училища, а след натрупването на достатъчен капитал с него да се построи родилен дом. Оставя пари и за сиропиталището, за женските и благотворителните дружества в града, за инвалидите и сираците от войните, за борба с туберкулозата, за закупуване на книги. Когато фондът „Коста Стоянов“ достига 5,2 млн. лв., той е експроприиран от новата власт, а председателят му Димитър Стоянов, син на Коста Стоянов, е обявен за „вражеска личност“ и му е отнето всичко.

Димитър Константинов дарява голяма и модерна за времето сграда в центъра на града (съборена през 70-те години на XX век) на стойност 4 млн. лв., в която е настанен Окръжният съд, астройките към него стават адвокатски кантори. Целта е със събраните от насма средства да се издържат двама стипендианти по богословие и търговия и да се построи Дом за сираци и самотни стари хора, което се случва през 1934 г., след смъртта на дарителя. Той подпомага плевенската църква „Св. Николай“ и

храма в с. Долни Луковит, дострояването на плевенската казарма, материалната издръжка на 4-ти пехотен Плевенски полк по време на Балканската и Първата световна война. Дарява средства за паметник на загиналите от Трета опълченска дружина и подполковник Калитин в Стара Загора. На 30 август 1915 г. в центъра на Плевен е открита сградата на Мъжката прогимназия. В знак на благодарност плевенчани наричат на негово име училището и улицата пред него, а в сградата поставят бюст на дарителя.

След смъртта на търговеца на зърнени храни Никола Върбенков семейството му дарява крупни суми на църквата „Св. Николай“, на Народно-прогресивната партия за строеж на партийен дом, на читалище „Съгласие“ за фонд „Постройка на библиотека и театър“, на Дружеството на инвалидите, на младежкото Македонско дружество и на македонското братство.

Бойчиновият род също оставя трайна следа в развитието на Плевен. Членове на рода са търговци на зърнени храни със складове в Садовец, Телиш, Подем и Байкал, имат и винарска изба, някои от тях работят като представители на дирекция „Храноизнос“ до 1947 г. Те създават и преработвателното предприятие „Витаминоза“ в района на Стара гара, а Никола Бойчинов, завършил финанси и банково дело в Сорбоната, става директор на Земеделска банка и банков ревизор. И през всичките години даряват!

Много други знатни родове допринасят за изграждането на материалния и духовния облик на Плевен – Бакалови, индустриалци и общественици; Оббови – интелектуалци и политици; Деневи – учители и занаятчии⁹³⁹. И още много търговци, предприемачи, лекари, аптекари, адвокати, учители, кметове, които работят за своя град. Имотите им след 9 септември 1944 г. са национализирани, семействата им са изселени, фабриките и работилниците – отнети, а собствениците и създателите им са хвърлени в лагери и затвори заради това, че са можели, работили, имали и дарявали от сърце!

20.1. Репресните срещу „вражеските“ елементи

В първите дни след 9 септември 1944 г. в Плевенско са извършени масови убийства. От село Махалата (дн. град Искър) са убити Асен Чаумов – собственик на керемидената фабрика, Димитър Дачовски – общински служител, търговците Иван Вълков и Рачо Йонков, Илия Гачев – секре-

⁹³⁹ Екимова-Мелнишка, Мариана, Геров, Александър. Къщите още говорят. НБУ, 2018, с. 84.